

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.jurisprudence.3.1./UVZM8386>
UDC: 342.76:004(045)(575.1)

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING SHAXSIY HAYOT DAXLSIZLIGI HUQUQIGA NISBATAN TA'SIRINING NAZARIY TAHLILI

Madiyev Faxriddin Hoshim o'g'li,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Konstitutsiyaviy huquq kafedrası katta o'qituvchisi,
ORCID: 0000-0002-3034-7334
e-mail: fmadiyev92@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamli texnologiyalarning shaxsiy hayot daxlsizligi huquqiga nisbatan ta'siri nazariy tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi hamda jamiyatimiz hayotiga keng joriy qilinishi davlatimizda istiqomat qilayotgan fuqarolarimizning shaxsiy hayoti daxlsizligini ta'minlash borasida ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etmoqda. Shu bois shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi tushunchasini konseptual, ilmiy-metodologik jihatdan o'rganish va tahlil etish lozim. Muallifning fikricha, "shaxsiy hayoti haqidagi ma'lumotlarni to'plash, saqlash, foydalanish", "yozishmalar, telefonda so'zlashuvlar, telegraf va boshqa jo'natmalarni sir saqlash", "shaxsiy hayotiga aralashishdan himoyalalanish", "sha'ni va qadr-qimmatiga daxldor ma'lumotlarni ularning roziligisiz oshkor etmaslik" kabilarga to'xtalib o'tish orqali "shaxsiy hayot daxlsizligi" tushunchasiga mualliflik ta'rifi ishlab chiqish mumkin. Maqolada xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribasi hamda huquqshunos olimlarning shaxsiy hayot daxlsizligiga oid yondashuvlari tahlil qilingan holda, raqamlashtirish sharoitida shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi va uni konstitutsiyaviy-huquqiy tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari kompleks o'rganilib, shaxsiy daxlsizlikka oid O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: raqamlashtirish, shaxsiy hayot, shaxsiy hayot daxlsizligi, shaxsiy ma'lumotlar, shaxsiy hayotiga aralashishdan himoyalalanish, sha'ni va qadr-qimmatiga daxldor ma'lumotlarni ularning roziligisiz oshkor etmaslik, shaxsni tasdiqlovchi ma'lumotlar.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРАВО НА НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ ЧАСТНОЙ ЖИЗНИ

Мадиев Фахриддин Хошим угли,
старший преподаватель кафедры «Конституционное право»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье представлен теоретический анализ влияния цифровых технологий на право на неприкосновенность частной жизни. Развитие цифровых технологий и их широкое внедрение в жизнь нашего общества требуют научных исследований для обеспечения конфиденциальности граждан, проживающих в нашей стране. Поэтому необходимо изучить и проанализировать понятие права на неприкосновенность частной жизни с концептуальной, научной и методологической точек зрения. По мнению автора, необходима защита от сбора, хранения, использования сведений о личной жизни, конфиденциальности переписки, телефонных переговоров, телеграфных и иных передач, от вмешательства в личную жизнь, посягательства на честь и достоинство. Разработано авторское определение понятия «неприкосновенность личной жизни» со ссылкой на такое понятие, как «неразглашение

ценных сведений без их согласия». В статье анализируется передовой опыт зарубежных стран и подходы ученых-правоведов по теме неприкосновенности частной жизни, всесторонне исследуется право на неприкосновенность частной жизни в условиях цифровизации и особенности его конституционно-правового регулирования, вносятся предложения по совершенствованию законодательства Узбекистана о неприкосновенности частной жизни.

Ключевые слова: цифровизация, личная жизнь, неприкосновенность частной жизни, персональные данные, защита от вмешательства в частную жизнь, неразглашение сведений о чести и достоинстве без согласия, персональные идентификационные данные.

THEORETICAL ANALYSIS OF THE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON PRIVACY RIGHTS

Madiyev Fakhriddin ugli,

Senior lecturer, Department of Constitutional Law,
Tashkent State University of Law

Abstract. This article presents a theoretical analysis of the impact of digital technologies on the right to privacy, the development of digital technologies, the widespread introduction of digital technologies in the life of our society, and the need to carry out scientific research on ensuring the privacy of citizens living in our country. Therefore, it is necessary to study and analyze the concept of the right to privacy from conceptual, scientific, and methodological point of view. According to the author, it is possible to develop an author's definition of the concept of "inviolability of personal life" by referring to such things as "collection, storage, use of information about his personal life", "the confidentiality of letters, telephone conversations, telegraphs and other transmissions", "protection against interference with his personal life", "protection against interference with his personal life", "not disclosing information related to honor and dignity without their consent". The article analyzes the advanced experience of foreign countries and the approaches of legal scholars to privacy, comprehensively studies the right to privacy in the context of digitization and the specific features of its constitutional and legal regulation. Proposals for improving the legislation of Uzbekistan on personal privacy were suggested.

Keywords: digitization, privacy, personal data, protection from interference with personal life, non-disclosure of information concerning honor and dignity without their consent, personal identification data.

Kirish

Bugungi kunda jamiyatda sodir bo'layotgan o'zgarishlarda raqamli texnologiyalarning o'rni nihoyatda katta. Shu jumladan, raqamli texnologiyalar huquqiy tizimga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Xususan, konstitutsiyaviy huquq doirasida tartibga solinadigan munosabatlarda ham raqamli texnologiyalarning ta'siri sezilmoqda. Raqamli texnologiyalarga o'tish qonunchilikni tartibga solish va shunga mos ravishda huquqiy islohotlarni talab qiladi. Ko'plab rivojlangan mamlakatlarda ham raqamli texnologiyalarning shaxsiy hayot daxlsizligi huquqiga nisbatan ta'sirini o'rganish borasida qator ishlar olib borilmoqda.

So'nggi yillarda shaxsiy hayot daxlsizligi huquqining rivojlanishi huquqiy tadqiqotlar obyektiga aylandi. Shu bois "shaxsiy hayot", "shaxsiy" va "oilaviy" sirlarning daxlsizligi masalalariga qaratilgan qonun hujjatlariga zarurat oshib borayotganini ta'kidlashimiz lozim.

Har bir shaxsning o'z sifatlariga ma'naviy-axloqiy baho berishga bo'lgan huquqini uning shaxsiy huquqi sifatida baholasak, subyektiv xususiyatga ega bo'ladi. Shu bois shaxsning qadr-qimmati va obro'-e'tibori jamiyatdagi ijtimoiy fikr bilan mos kelishi yoki mos kelmasligi ham mumkin. Ammo shaxsning qadr-qimmati o'zini o'zi baholashi va jami-

yatning unga bergan bahosi bilan o'zaro bog'langan mezonlar hisoblanadi.

1993-yilda AQSh hukumati milliy axborot infratuzilmasini rivojlantirish rejalarini tasdiqlagan (Agenda for Action) [1]. Ushbu reja-ga muvofiq, AQSh har kimga o'zi uchun qiziq bo'lgan ma'lumotni topishga imkon beradigan hamda axborot yaratish, qayta ishlash, saqlash va tarqatish bilan bog'liq barcha texnologiyalar, xususan, televideniye, kompyuter tarmoqlari, sun'iy yo'ldoshli kuzatuvlar, onlayn tijorat kompaniyalari kabilar uchun axborot supermagistrali yaratish tartibi belgilab berilgan.

AQShda yuqorida ta'kidlangan milliy ma'ruza asosida raqamlashtirish jarayonlarining shaxsiy hayot daxlsizligiga bo'lgan ta'sirini tadqiq qilish ishlari boshlangan [2].

1995-yil fevralda Yevropa Ittifoqining raqamli jamiyat shakllanishidagi umumiy muammolarni muhokama qilish forumi tashkil etilgan. Forum ishining maqsadi quyidagilardan iborat edi: raqamli jamiyatni shakllantirish va uning iqtisodiyotga ta'sirini monitoring qilish; "virtual hamjamiyat"da ijtimoiy va demokratik qadriyatlarni yaratish; jamiyat va davlat xizmatlariga raqamli texnologiyalarning ta'sirini kuzatib borish; ta'lim olish va ta'lim berishda raqamli texnologiyalarning ta'siri; raqamli texnologiyalarning madaniy me'yorlar va OAV rivojlanishi tendensiyalariga ta'siri kabilarni o'rganish. Demak, raqamli texnologiyalarning konstitutsiyaviy-huquqiy ahamiyatga ega bo'lgan masalalariga ham e'tibor qaratish lozim [3].

Material va metodlar

Mazkur masalani tadqiq etishni uch turdagi asoslar bilan amalga oshirish maqsadga muvofiq. *Birinchidan*, milliy huquqshunos olimlarning bu boradagi ilmiy qarashlari hamda yondashuvlarini tahlil etish; *ikkinchidan*, xorijiy mutaxassislarning fikr-mulohazalarini talqin etish; *uchinchidan*, ilg'or xorijiy tajribani qiyosiy-huquqiy tadqiq etish

orqali muayyan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish vazifasi belgilab olindi.

Yuqorida sanab o'tilgan masalalarga javob topish maqsadida mazkur tadqiqot ishida tarixiy, tizimli-tuzilmaviy, qiyosiy-huquqiy, mantiqiy, ilmiy manbalarni kompleks tadqiq etish, statistik ma'lumotlar tahlili kabi usullardan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Yevropaning deyarli har bir davlatida axborot jamiyatini qurishda milliy siyosatni shakllantirishga bag'ishlangan dastur mavjud. Biroq axborot va telekommunikatsiya texnologiyalari ta'siri ostida sodir bo'layotgan o'zgarishlarning global tusga egaligini hisobga olgan holda, tashabbus asta-sekin milliy maydondan global darajaga chiqdi. 2000-yil iyulda Okinavada "Katta sakkizlik" davlatlari rahbarlari tomonidan "Global axborotlashgan jamiyat Okinava xartiyasi" qabul qilindi [4].

Mazkur hujjatda insonlar yangi axborot texnologiyalari beradigan imkoniyatlardan samarali foydalanishi uchun barcha mamlakatlar ma'lum darajada raqamlashtirish darajasiga erishishi kerakligi ko'zda tutilgan. Biroq Okinava Xartiyasida nazarda tutilgan raqamlashtirish butun dunyoda bir xilda amalga oshgani yo'q. "Internet World Stats" ma'lumotiga ko'ra, 2020-yil 1-mart holatiga ko'ra, Shimoliy Amerikada – 93,9 %, Yevropada – 88,2 %, Avstraliya va Okeaniyada 69,9 %, Afrikada esa atigi 39,3 % va Osiyoda 63,3 % aholi internetdan foydalanadi.

Yuqoridagi ma'lumotni O'zbekiston kesimida tahlil qilsak, Osiyoda o'rtachadan pastroq darajada, ya'ni aholining 50,6 % qismi internet foydalanuvchilari hisoblanadi [5].

Ayni paytda har bir mamlakat o'z rivojlanish yo'lidan yurib, faqat ma'lum bir davlat doirasida kiberhududni tartibga soluvchi qonunchilikni qabul qilmoqda. Bunda axborot jihatidan eng rivojlangan mamlakatlarda axborot jamiyatining ayrim jihatlarini tartibga soluvchi normalar konstitutsiyaviy darajada aks ettirilgan. Jamiyatni raqam-

lashtirishning konstitutsiyaviy huquqqa ta'sirining ko'plab yo'nalishlarini ajratish mumkin. *Birinchidan*, bunday ta'sir inson huquqlari institutiga daxl qilishi aniq. Raqamlashtirish ko'plab huquqlarga daxl qiladi, shu jumladan, shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi, axborot olish huquqi, mehnat huquqi, ko'plab siyosiy huquqlar, madaniy huquqlar, masalan, ijod erkinligi, madaniy qadriyatlardan erkin foydalanish va h. k. *Ikkinchidan*, raqamlashtirish hokimiyat organlariga ta'sir qiladi. Masalan, hozirgi kunda ko'plab mamlakatlarda elektron hukumat konsepsiyasi qo'llanilmoqda yoki ishlab chiqilmoqda. *Uchinchidan*, raqamlashtirish jarayonlari, albatta, ommaviy axborot vositalarining huquqiy maqomiga ta'sir qilib, ularning siyosiy rolini o'zgartiradi. *To'rtinchidan*, raqamlashtirishning saylov huquqiga ta'siri, xususan, xalq irodasini namoyon etishning yangi texnik vositalarini yaratishdan iborat. Bizningcha, raqamlashtirishning konstitutsiyaviy huquqqa ta'sirining asosiy yo'nalishlari shular.

Raqamli jamiyatga o'tish eng ko'p ta'sir qiladigan huquqlardan biri shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi hisoblanadi [6].

Fikrimizcha, raqamli jamiyatga o'tishda shaxsiy ma'lumotlar, shaxsiy munosabatlarda daxlsizligi va erkinligi kabi shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi tarkibiy qismlarining muhofazasini ta'minlash muhimdir.

Shuni ta'kidlashimiz lozimki, shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi huquqi raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan birga xorijiy mamlakatlar qonunlari va konstitutsiyalarida mustahkamlanib bormoqda.

Tahlil qiladigan bo'lsak, raqamli texnologiyalarning ixtiro etilishi va keng qo'llanishi ma'lumotlar, shu jumladan, shaxsiy ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash, tizimlashtirish va uzatish uchun kengaytirilgan imkoniyatlar yaratadi. Shu bois shaxsiy hayot daxlsizligining tarkibiy qismi hisoblangan shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalar tahlili

Shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash transchegaraviy xarakterga ega bo'lishiga qaramay, ushbu masalada hali ham dunyo miqyosida yagona yondashuv mavjud emas. Shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi huquqini tartibga solishning turli modellari mavjud.

Jumladan, Yaponiyada ham shaxsiy hayot daxlsizligi huquqini sekinlik bilan shaxsiy ma'lumotni nazorat qilishga bo'lgan huquq sifatida tushunish tendensiyasi kuchaymoqda [7].

V.A. Kopilovning fikriga ko'ra, shaxsiy ma'lumotlar fuqarolarning o'zlari kundalik faoliyatida, shu jumladan, mehnat qilish, uy-joy, dam olish, tibbiy yordam, ijtimoiy sug'urta, pensiyalar, nafaqalar va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarni amalga oshirish bilan bog'liq ma'lumotlardir [8].

Shaxsiy hayot tushunchasiga "shaxs"ning sotsiologik va psixologik holatidan kelib chiqib ta'rif berish taklif qilinadi. Xususan, bunda individning ijtimoiy munosabatlarga kirishib keta olish holati, jamoaviy faoliyati hamda munosabatlarda namoyon bo'ladigan xususiyatlari inobatga olinishi lozimligi ta'kidlanadi [9].

Yuqoridagi ma'lumotlarni tahlil qiladigan bo'lsak, muomalaga layoqatsiz va yosh bolalarni shaxs deb hisoblash mumkin emasligi sababli shaxsga berilgan sotsiologik va psixologik ta'riflar nuqtayi nazaridan "shaxsiy hayot" atamasi faqat idrok qilish imkoniyatiga ega va ongli subyektlarga tegishli bo'lishi mumkinligi g'oyasi ilgari suriladi.

Bizningcha, "shaxsiy hayot" tushunchasi faqat shaxsga tegishli ekanligi nuqtayi nazardan ko'rib chiqilib, sotsiologiya va psixologik qarashlarga ko'ra, shaxs deb e'tirof etilmaydigan individlar ham shaxsiy hayotga egaligi, shaxsiy hayot insonning har qanday holatida ham mavjud bo'lishini ko'rsatish maqsadga muvofiqdir.

Huquqshunos olimlar A.X. Saidov, M.T. Turg'unov, A.A. Matchanovlar ushbu tushunchaga "Shaxsiy hayot daxlsizligi inson-

ning tug'ilishi bilan yuzaga keluvchi uning tabiiy huquqlaridan hisoblanadi", deb ta'rif berishadi [10].

Bundan tashqari, ayrim mutaxassislarining fikrlariga ko'ra, shaxsiy hayotga bo'lgan ta'rif murakkab, noaniq va ko'p qirralidir. Gonkong universiteti professori R. Vacks shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi sohasida tadqiqotlar o'tkazib, ushbu tushunchaga doktrinal ta'rif berish shart emas, deb hisoblab, o'zining "Huquq, axloq va shaxsiy soha" (Law, Morality and the Private Domain) [11] asarida shaxsiy hayot daxlsizligi huquqini ta'riflash bo'yicha barcha harakatlar behuda ekanligini ta'kidlaydi. Boisi olimlar ko'pincha shaxsiy hayot daxlsizligining turli sohalardan kelib chiqadi. Berilgan ta'riflarning o'zi esa, odatda, javob berishdan ko'ra yangi savollar paydo qilishi mumkinligini bildiradi. Shuningdek, R. Vacksning ta'kidlashicha, shaxsiy hayot daxlsizligi huquqining qo'llanish doirasi qonunlarda berilgan, sudlar tomonidan foydalanilmoqda hamda shakllanib ulgurgan yuridik lug'atning bir qismi hisoblanadi.

Shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi mazmunini ochib berish uchun uning tarkibiga kiradigan ikkita eng muhim elementlarni ajratib tahlil qilish lozim. Jumladan, "shaxsiy hayot" va "daxlsizlik" tushunchalari doirasini aniqlash kerak.

Rus olimi O.Y. Kutafin "daxlsizlik" tushunchasiga quyidagicha ta'rif bergan: "Daxlsizlik – bu tashqaridan bo'lgan har qanday tajovuzlardan himoyalanganlik holatidir" [12]. Nazarimizda, bu ta'rif daxlsizlik mazmunidagi ikki xususiyatni ajratishga imkon beradi, ya'ni aralashmaslik va himoyalanganlik. "Aralashmaslik" (non-intervintion) inson ijtimoiy faoliyatining munosabatlarda davlat, jamiyat va boshqa insonlardan ma'lum darajada mustaqillik holati hisoblanadi [13].

T.F. Yefremovanning izohli lug'atida "himoyalanganlik" (security) biror kimsadan, narsadan himoyalash holati sifatida belgilanadi [14].

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtiradigan bo'lsak, daxlsizlik bir jihatdan shaxsiy hayotga davlat, jamiyat, uchinchi shaxslar tomonidan aralashilmasligi, boshqa tarafdin esa ma'lum sohalar davlat tomonidan himoyalalanishini nazarda tutadi.

Bizning tadqiqotlarimizda "shaxsiy hayot" tushunchasiga aniqlik kiritishda uni har bir shaxsga individual ravishda qo'llash mumkin bo'lgan shaxsiy hayotning umumiy mezonlariga tayanildi. *Birinchidan*, shaxsiy hayot daxlsizligi huquqining chegaralari subyektiv bo'lib, bir jamiyat ichida ham o'zgariishi mumkin: kimdir uchun shaxsiy bo'lgan narsa, boshqa shaxs uchun umuman shaxsiylik xususiyatiga ega bo'lmasligi mumkin. Bundan tashqari, shaxsiy hayot (privacy) tushunchasi turli madaniyatlarda keskin darajada farq qiladi. Jumladan, G'arb va Sharq mamlakatlarida shaxsiy hayot (privacy) chegaralari bir xil emas. *Ikkinchidan*, shaxsiy hayot tushunchasining chegarasi holatlarga qarab o'zgaradi. Masalan, biz uyda shaxsiy hayotga tegishli deb biladigan narsa ish joyida bo'lmasligi mumkin yoki buning aksi. *Uchinchidan*, shaxsiy hayot tushunchasi ham, shaxsiylik doirasi ham vaqt o'tishi bilan o'zgaradi. Jumladan, hozir biz shaxsiy ma'lumot deb hisoblagan ma'lumotlar vaqt o'tishi bilan shaxsiylik xususiyatini yo'qotadi.

Demak, shaxsiy hayotga ta'rif berishda uni shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi bilan bog'liq holda tahlil qilish maqsadga muvofiqdir.

Rus olimasi M.N. Maleina o'zining "Fuqarolarning shaxsiy nomulkiy huquqlari: tushuncha, amalga oshirish, himoya qilish" asarida "shaxsiy hayot sirini ma'lum shaxs haqidagi, uning kasbiy yoki ijtimoiy faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan, uning xarakteri, tashqi qiyofasi, sog'lig'i, moddiy ahvoli, oilaviy maqomi, turmush tarzi, tarjimayi holining ayrim faktlari, uning qarindoshlari, do'stlari, tanishlari va boshqalar bilan munosabatlari-ga oid ma'lumotlar tashkil etadi" [15], deb fikr bildirgan. Muallif ushbu ta'rifida omma-viy bo'lmagan barcha ma'lumotlar sir bo'lishi

hamda shaxsiy hayotning bir qismi hisoblani-shi lozim degan xulosaga kelgan.

Yana bir rus olimi A.G. Chernyavskiyning fikricha, “shaxsiy hayot – bu individning o‘zi nazorat qiladigan va tashqi ta’sirdan xoli bo‘lgan jismoniy va ma’naviy hayoti hisoblanadi” [16]. Muallif “shaxsiy hayot” tushunchasini ikkita belgiga ega bo‘lgan soha – individning o‘zi tomonidan nazorat qilinadigan va tashqi ta’sirdan xoli bo‘lishini ta’kidlagan. Bizningcha, shaxsiy hayot doim ham individning o‘zi tomonidan nazorat qilinmasligi mumkin. Masalan, bir nechta shaxsga tegishli bo‘lgan oilaviy sir haqida gap borganda, unga bog‘liq bo‘lmagan holda, boshqa shaxslar tomonidan ham oshkor qilinishi mumkin. Muallif ajratgan ikkinchi belgini qo‘llab-quvvatlaymiz, ya’ni shaxsiy hayot tashqi ta’sirlardan, jumladan, davlat, jamiyat va boshqa shaxslarning aralashuvidan xoli bo‘lishi lozim.

Vashington universiteti professori Neil Richards shaxsiylikka (privacy) ta’rif berib, shunday fikrni ilgari surgan: “Butun oiladagi hayot, qarindoshlik va do’stona aloqalar, uydagi turmush tarzi, yaqinlik (jinsiy) va boshqa shaxsiy munosabatlar, muhabbat, simpatiya va antipatiya, fikrlash, qiziqishlar, ijod ham shaxsiy hayot sohasiga kiradi” [17].

Shuningdek, Chikago universiteti professori L.R. Strahilevitz o‘zining “Shaxsiy hayot daxlsizligi huquqining ijobiy nazariyasi” asarida shaxsiy hayotni tushunish uchun bir necha xususiyatlarini sanab o‘tgan. Bular “oilaviy xususiyat” (oiladagi munosabatlar, aka-uka, er-xotin va boshqalar bilan), “tashkiliy tomoni” (kun tartibini belgilash, o‘qish yoki ish joyini tanlash va tashkiliy masalalarda namoyon bo‘ladi), “sog‘liq tomoni” (sog‘liqni saqlashga qaratilgan harakatlarda ifodalanadi), “dam olish” (dam olish va ko‘ngil ochish kabi harakatlarda namoyon bo‘ladi), “munosabatlar tomoni” (do‘stlar, tanishlar va boshqalar bilan munosabatlar), “jinsiy munosabatlar” (shaxsning individual-

ligi, masalan, jinsiy odatlari) va boshqalar [18]. Biz ushbu mualliflarning shaxsiy hayotning ma’lum sohalarini ajratish, uning mazmuni va chegaralarini aniqlashdagi eng maqbul yo‘nalishlarini qo‘llab, quyidagi xususiyatlarini umumlashtirgan holda, shaxsiy hayotning aniq bir doirasini belgilab olish va shu orqali daxlsizlikning boshlanish chegarasini bilishimiz mumkin.

Birinchidan, oila va jinsiy munosabatlar doirasidagi xususiyatlari: shaxsiy hayot daxlsizligining ushbu sohasiga shaxsning nikoh tuzish, farzandlikka olish; biror kishi bilan yashash to‘g‘risida mustaqil qaror qabul qilish; o‘zi uchun tanishlar, do‘stlar va muloqot qilish doirasini erkin tanlash; mustaqil ravishda o‘z oila a‘zolari bilan birgalikda oilaviy hayot tarzini o‘rnatish huquqi kiradi.

Ikkinchidan, ma’naviy xususiyatlari: shaxsiy hayot daxlsizligining ushbu sohasiga individning o‘z dini va e’tiqodi to‘g‘risida mustaqil ravishda qaror qabul qilish, mustaqil ravishda kasb tanlash; ma’lum bir fikrni qo‘llab-quvvatlash yoki qo‘llab-quvvatlamaslik; qaysi fanlar yoki hunarni o‘rganish; bo‘sh vaqtini qayerda va qanday o‘tkazish; qiziqishlar (xobbisi)ni o‘z ixtiyoriga ko‘ra tanlash huquqi kiradi.

Uchinchidan, shaxsning sog‘lig‘i bilan bog‘liq xususiyatlari: bu xususiyat shu bilan tavsiflanadiki, unga insonning o‘z sog‘lig‘iga g‘amxo‘rlik masalalari, xususan, qanday tartib-qoidalarini qo‘llash va o‘z tanasini qanday tasarruf etish kerakligi, tashqi qiyofasini mustaqil ravishda o‘zgartirishga bo‘lgan huquqi kiradi [19].

To‘rtinchidan, shaxsning ma’lumotlar to‘plash bilan bog‘liq xususiyatlari: buning daxlsizlik hisoblanishining ma’nosi shundaki, individ ko‘rish, o‘qish, foydalanish, saqlash uchun ma’lumotni mustaqil ravishda o‘zi tanlaydi. Shuningdek, bunga individning o‘ziga tegishli ma’lumot, ya’ni oilaviy va shaxsiy siri, shaxsiy munosabatlari, sog‘lig‘i, kasalliklari, xaridlari, hisoblari, boradigan joylari va boshqalar kiradi.

Rus olimi A. Sadikova “shaxsiy ma'lumotlar faqat shaxsni aniqlashga imkon beradigan ma'lumotdir. O'z-o'zidan shaxsiy ma'lumotlarning tarqalishi shaxsga unchalik zarar keltirmaydi, balki zarar yetkazish imkoniyatini yaratadi. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish shaxsiy hayotning mumkin bo'lgan buzilishidan sug'urta qiladi, chunki shaxs haqidagi individual ma'lumotlar uning shaxsiyatining umumiy tasavvurini shakllantirishi mumkin”; degan fikrlarni bildirgan [20].

Rus olimi N.I. Petrikina esa o'z qarashlarida quyidagilarni ta'kidlagan: “Shaxsning shaxsiy hayoti to'g'risidagi ma'lumotlar, shu jumladan, shaxsiy ma'lumotlar qonun bilan himoyalangan ma'lumotlar sifatida tasniflanadi. Ularni tegishli shaxsning rozilgisiz tarqatishga yo'l qo'yilmaydi” [21].

Yana bir rus olimi E.V. Klimovich shaxsiy ma'lumotlarning tarkibi haqida fikr bildirib, shaxsiy ma'lumotlarga identifikatsiya ma'lumotlaridan tashqari, shaxsiy hayot, axloqiy, ishbilarmonlik fazilatlar va boshqa insoniy xususiyatlari ham kirishini ta'kidlagan [22].

Hozirgi kunda dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida ushbu tamoyillardan foydalanib kelinmoqda [23]. Oslo universiteti professori Li Bigrave ushbu prinsiplarni quyidagicha umumlashtiradi:

- shaxsiy ma'lumotlar aniq va qonuniy maqsadlarda to'planadi hamda ushbu maqsadlarga mos kelmaydigan tarzda qayta ishlanmaydi;

- shaxsiy ma'lumotlar adolatli va qonuniy vositalar bilan to'planadi;

- to'plangan shaxsiy ma'lumotlar miqdori ma'lumotlarni to'plash va keyinchalik qayta ishlash maqsadiga erishish uchun zarur bo'lgan miqdor bilan cheklanadi;

- shaxsiy ma'lumotlardan ko'rsatilganidan boshqa maqsadlarda foydalanish va oshkor qilish faqat ushbu ma'lumot egasining roziligi yoki qonun hujjatlari bilan amalga oshiriladi;

- shaxsiy ma'lumotlar qayta ishlash maqsadlariga nisbatan tegishli, aniq va to'liq bo'ladi;

- shaxsiy ma'lumotlarni ruxsatsiz yoki ko'zda tutilmagan hollarda oshkor qilish, yo'q qilish, o'zgartirish yoki foydalanishdan himoya qilish uchun xavfsizlik choralari ko'riladi;

- shaxslar ularga tegishli bo'lgan boshqa ma'lumotlardan xabardor bo'ladi va ularga kirish huquqiga ega bo'ladi;

- boshqa shaxslar to'g'risidagi ma'lumotlarni qayta ishlash uchun mas'ul shaxslar yuqoridagi tamoyillarga ta'sir ko'rsatadigan choralarga rioya qilish uchun javobgar bo'ladi [24].

Xulosalar

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, aytish mumkinki, shaxsiy ma'lumotlarga shaxsga tegishli bo'lgan, uning shaxsiy xususiyatlarini o'zida ifodalagan, boshqa kishilardan ajratib turadigan ma'lumotlari, shaxsning ijtimoiy hayotdagi faoliyati, shaxsiy hayot faktlari, voqea-hodisalar to'g'risidagi ma'lumotlari va uning shaxsini aniqlash imkonini beruvchi boshqa ma'lumotlarni kiritish mumkin.

Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish negizida shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlashni tartibga soluvchi me'yoriy tamoyillar yotadi. “Adolatli axborot amaliyoti tamoyillari” (Fair Information Practices) ma'lumotlardan foydalanish, to'plash va shaxsiy hayot daxlsizligiga oid sakkizta tamoyillarni o'z ichiga oladi.

Bizningcha, shaxsiy hayot inson turmushi-ning ma'lum bir sohalar majmuyi ekanligidan kelib chiqib, shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi deganda, shaxsning oila va jinsiy munosabatlari, ma'naviy, tibbiy sohalaridagi hayotining tashqi aralashuvdan himoyalanganligi huquqi, raqamli texnologiyalar orqali shaxsiy hayotga doir ma'lumotlarning oshkor qilinishi ham tushuniladi. “Shaxsiy hayot” hamda “shaxsiy hayot haqidagi ma'lumotlar” tushunchalari bir ma'noni anglatmaydi. Chunki “shaxsiy hayot” kengroq tushuncha bo'lib, shaxsiy hayot to'g'risidagi ma'lumotlar raqamli texnologiyalar orqali to'plash va tarqatish kabilarni o'z ichiga olib, shaxsiy hayot daxlsizligini buzuvchi eng ko'p uchraydigan usul hisoblanadi.

Shaxsiy hayot to'g'risidagi ma'lumotlar raqamli texnologiyalar orqali olingan moddiy ma'lumot shaklida ifodalanadi [25]. Insonning shaxsiy hayoti to'g'risida ma'lumot to'plash kuzatib yurish, jumladan, ijtimoiy sahifalarini kuzatish, shaxsni suratga olish yoki uni videokameraga tasvirga olish, ovozi yoki telefon suhbatlarini tinglash va yozib olish orqali amalga oshirilishi mumkin.

Demak, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish masalalari raqamli texnologiyalar davrida juda dolzarbdir. Raqamli texnologiyalar sharoitida shaxsiy ma'lumotlarni hi-

moya qilish huquqining fundamental huquq sifatidagi ahamiyati shundaki, shaxsiy ma'lumotlarni to'plash, saqlash va ulardan foydalanish qonunda ko'rsatilgan holatlarda, xususan, jamoat manfaati va shaxsning o'ziga tegishli huquqlarni ta'minlash uchun va shaxsning roziligi bilan amalga oshishi kerakligi belgilangan. Shu bois shaxsiy hayot daxlsizligi huquqi tushunchasi ham boshqalar aralashuvidan xoli bo'lgan o'z muhiti ni himoyalashga bo'lgan huquq emas, balki shaxsiy ma'lumotni nazorat qilishga bo'lgan huquq degan mazmun kasb eta boshlagan.

REFERENCES

1. Gore A. Information Infrastructure Task Force, The National Information Infrastructure: Agenda for Action, 58 Fed. Reg. 49025-01, 1993 WL 365171. 1993, Sept. 21.
2. Tobin J., Field S.M. The Right to Protection of Privacy, Family, Home, Correspondence, Honour, and Reputation. Available at: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law/9780198262657.001.0001/law-9780198262657-chapter-17/>.
3. Feijóo C., Gómez-Barroso J.L., Karnitis E. More than twenty years of European policy for the development of the information society. Available at: <https://journals.openedition.org/netcom/2389?lang=en#article-2389/>.
4. Okinawa Charter of Global Information Society. Available at: <http://federalbook.ru/files/SVAYZ/saderzhanie/Tom%206/I/hartia.pdf/>.
5. Internet World Stats. Available at: <http://www.intemetworldstats.com/stats.htm/> (accessed 22.11.2021)).
6. Madiev F. Theoretical basics of the development of the right to privacy: concept and legal nature. *Society and Innovation*, 2022, vol. 3 (7/S), pp. 184–195. DOI: 10.47689/2181-1415-vol3-iss7/S-pp184-195/.
7. Makoto I. The Guide to Constitution. Tashkent, p. 127.
8. Kopylov V.A. Informatsionnoye pravo [Information law]. Moscow, Yurist Publ., 2002.
9. Madiev F.K. Constitutional Basis of Ensuring the Right to Privacy in the Age of Informatization. *Middle European Scientific Bulletin*, 2021, no. 11. DOI: 10.47494/mesb.2021.11.657/.
10. Saidov A.X., Turg'unov M.T., Matchanov A.A. et al. Inson huquqlari umumiy nazariyasi [General Theory of Human Rights]. Academy of Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2012. Available at: https://www.minjust.uz/upload/iblock/0c0/pravo_uz.pdf/.
11. Wacks R. Law, Morality and the Private Domain. Hong Kong University Press, 2000, vol. 1.
12. Kutafin O.Y. Neprikosnovennost' v konstitutsionnom prave Rossiyskoy Federatsii [Immunity in the constitutional law of the Russian Federation]. Moscow, Prospekt Publ. House, 2014.
13. Houlgate L.D. What is legal intervention in the family? Family law and family privacy. *Law & Phil*, 1998, vol. 17, p. 141. Available at: <https://www.jstor.org/stable/3504988/>.
14. Weber R.H. Internet of Things - New security and privacy challenges. *Computer law & Security Review*, 2010, vol. 26, no. 1, pp. 23–30. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0267364909001939/>.

15. Maleina M.N. Lichnyye neimushchestvennyye prava grazhdan (ponyatiye, osushchestvleniye i zashchita) [Personal non-property rights of citizens (concept, implementation and protection)]. 1997. Available at: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=15972250/>.
16. Chernyavskiy A. G., Grudisyna L.Yu. Prava cheloveka v Rossii [Human rights in Russia]. 2019. Available at: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36359442/>.
17. Richards N.M. The puzzle of Brandeis, privacy, and speech. *Vand. L. Rev.*, 2010, vol. 63, pp. 1295. Available at: <https://core.ac.uk/reader/230476600/>.
18. Strahilevitz L.J. Toward a positive theory of privacy law. *Harvard Law Review*, 2013, vol. 126, no. 7, pp. 2010–2042. Available at: https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1588&context=law_and_economics/.
19. Madiyev F. Raqamlashtirishning konstitutsiyaviy huquq rivojiga ta'sirining asosiy yo'nalishlari [The main directions of influence of digitization on the development of constitutional law]. *Society and Innovation*, 2021, vol. 2, no. 12/S, pp. 72–78.
20. Sadykova A. Garantii okhrany i zashchity personal'nykh dannykh cheloveka i grazhdanina. Konstitutsionnoye i munitsipal'noye pravo [Guarantees for the protection and protection of personal data of a person and a citizen]. *Constitutional and municipal law*, 2007, no. 14, pp. 15–19.
21. Petrykina N.I. K voprosu o konfidentsial'nosti personal'nykh dannykh [On the issue of confidentiality of personal data]. *Laws of Russia: Experience, Analysis, Practice*, 2007, no. 6, pp. 115–122. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27942/1/%D0%9A%20%D0%92%D0%9E%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A1%D0%A3%20%D0%9E%20%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%AB%D0%A5%20%D0%94%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AB%D0%A5%20%D0%9A%D0%90%D0%9A.pdf/>.
22. Klimovich Ye.V. O sushchnosti ponyatiya "personal'nyye dannyye" kak konfidentsial'noy informatsii osoboy kategorii [On the essence of the concept of "personal data" as a special category of confidential information]. *International Legal Readings*, 2005, pp. 21–30.
23. Hartzog W. The Inadequate, Invaluable Fair Information Practices. *Md. L. Rev.*, 2016, vol. 76, p. 952. Available at: <https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3759&context=mlr/>.
24. Bygrave L.A. Data protection law. Wolters Kluwer Law & Business, 2002, p. 910.
25. Solove D.J. Understanding privacy. 2008. Available at: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/43383679/Understanding_Privacy-with-cover-page-v2.pdf/.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-YIL 1-SON

VOLUME 3 / ISSUE 1 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.1.

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y. f. d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Mas'ul muharrir: N. Ramazonov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Mahmudov, Y. Yarmolik,
F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 24.02.2023-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 19,30 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 11.

TDYU tipografiyasida chop etildi.